

Egy fejezet a NÉKOSZ történetéből

A Móricz Zsigmond Kollégium megalakulása

A társadalmi sorsforduló, a felszabadulás kül- és belpolitikai feltételei tették lehetővé, hogy hazánkban is kibontakozhatott a népi demokratikus átalakulás. Ebben a forradalmi átalakulásban — a történelmi igazságszolgáltatás részeként — már az 1944. decemberében összeülő ideiglenes nemzetgyűlés fontosnak ítéli a magyar közoktatás demokratizálását. A nemzeti programok elvei és az ismét lendületes munkába fogó Gyórfy-kollégisták elképzelése szerencsés módon találkoztak.

Igy került sor — a már működő Gyórfy Kollégium, a debreceni „kis” Gyórfy Kollégium, a hódmezővásárhelyi Cseresnyés, valamint a budapesti Petőfi Kollégium megindulása után — az országos népi kollégiumi mozgalom meghirdetésére:

„Mi, Gyórfy-kollégista diákok, saját fejlődésünk legjobb tapasztalatai alapján állítjuk, hogy csak a mi utunkon művelődő diákság képes alapjában megteremteni az egyensúlyt az értelmiségi ifjúság és a demokrácia között. Ezért egy országos mozgalom megindítására szántuk el magunkat, amely céljával tűzi ki, hogy diákokthoz és kollégiumokhoz szervez, hoz létre, és épít fel a középiskolák és főiskolák mellett, amelyekben a szegényparasztoi és munkások fiait — tömegesen — anyagi gondoktól mentesen, demokratikus szellemben nevelődhetnek népünk értelmiségévé.” — hangozott a felhívás 1946. július 10-én, s megalakult a *népi kollégiumok országos szövetsége* (NÉKOSZ) is, 1946. július 16-án Budapesten. A szövetség elnöke *Gyenes Antal*, főtájkára *Szabó Gergely* — mindketten Gyórfy-kollégisták — lettek.

A felhívást nagy egyetértéssel támogatták a magyar demokratikus pártok (főleg a Nemzeti Parasztpárt és a Magyar Kommunista Párt) és a haladó közvélemény is. A pártok vezető személyiségei külön védnökségi feladatokat vállaltak a mozgalom eredményessége érdekében, valamint állami megbízatásaikból is segítettek a kollégisták ügyét, életét. Utóbbiak közül is kiemelkedett *Rajk László* kommunista belügyminiszter tevékenysége, aki a közigazgatási osztályon keresztül rendelettel elsőként segítette megteremteni minden megyében egy-egy népi kollégium indulását. Ez a rendelet *Dénes Leó* szegedi polgármesternek is megérkezett. S 1946. július 28-án a Délmagyarországi már arról tudósított, hogy a *szegedi Móricz Zsigmond népi kollégium* előkészítő bizottsága felvételét kérte az országos szövetségtől.

Az országosan is gyors szegedi indulás okait szubjektív országos kapcsolatok és objektív társadalmi körülmények magyarázzák. A szervezők személyes visszaemlékezéseiből tudjuk, — különösen az országos felmérésekben alig van nyoma — hogy *Székely Lajos* és *Levendel László* már korábban is ismerte a Gyórfy-kollégisták elképzeléseit, eredményeit.

Székely Lajos Kolozsvárról, még egyetemi hallgatóként, kapcsolatai révén ismerte meg 1943–44-ben a gyórfy-kollégisták belső életét, értékrendjét. A felszabadulást követően maga is részt vett a földosztásban, s Békéscsabán és környékén újabb meggyőződést szerzett a kollégiumi kísérletek indításának szükségességéről.

Levendel László pedig a balatonlellei Madisz diákonferencián ismerkedett meg *Kardos Lászlóval* és más Gyórfy kollégistákkal, s azok terveivel.

Székely Lajos és *Levendel László* szegedi találkozására és megismerkedésére barátsággal és aktív együttműködéssel folytatódott. Mindketten elkötelezetten vettek részt az egyetemi ifjúsági élet meginduló akcióiban: a Szegedi Egyetemi és Főiskolai Ifjúsági (SZEFI) haladó csoportjában. Ennek a baloldali, demokratikus érzelű, leendő értelmiségi ifjúsági csoportnak teremtett szociális feltételeket és közösségi szerveződései lehetőséget a Móricz Zsigmond Kollégium.

A kollégium létrehozásában 1946. május végén, június elején döntöttek. A szervező igazgató *Székely Lajos* tanárjelölt, titkár *Barek István* bölcsész, gazdasági felelős *Nagy Sándor* munkásjogásztanfolyamos hallgató lett. Velük dolgozott *Levendel László*, a medikus hallgató is.

Megkezdtek a szervező, toborzó munkát *Csongrád, Csánád, Békés, Bács-Kiskun* megyékben is. Hivatalos megalakulásukról 1946. augusztus 18-án ad hírt a helyi sajtó. A kollégium tanárelnöke *dr. Kalmár László matematikus*, igazgató *Székely Lajos*, díszelnökök *Kodály*

ágyat, szalmazsákot, a rendőrségtől ágytűt kaptak, a többi bútort a polgármester biztosította.

A kollégisták élelmiszerét több intézmény segítette megoldani. Néhány bolt ingyen adott tejet, kenyert. Ebédelni pedig néhány gyárba, laktanyába, a klinikára, a rendőrségre, a vasútra, postára jártak 4–5 fős, vagy még kisebb csoportokban.

Mindenféle egyetemi, iskolai ösztöndíj hiányában és családi anyagi segítség nélkül jelentős volt a kollégisták számára az ingyen fürdőjegy, az ingyen színház- és mozijegy, az ingyenes Délmagyarország biztosítása is.

Szegényes élelmiszerükön és hiányos öltözetükön enyhített az ENSZ UNRA segélyakciója, amelyből — ugyancsak *Rajk László* segítségével — amerikai tengerészkapitányokhoz, posztóöltönyökhöz, katonabakancsokhoz, törülközőkhöz jutottak. Egyhangú élelmiszereik közé pedig csokoládé, tejpor, kakaó, mogyorókonzerv is került.

Emellett még gyűjtőakkciókkal is próbáltak magukon segíteni a kollégisták. Az országosan engedélyezett *gyűjtési akció során* Szegeden több ezer forintot gyűjtöttek össze; az önkéntes

adakozók között magánzemély, vállalat, részvénytársaság, gyár- és természetesen a város vezetése is szerepelt. Az eredményekről természetesen is tudósított a helyi sajtó.

Az anyagi feltételek minimális szintjének megteremtése mellett, azzal párhuzamosan, éltek a *szellemi igények* is. A népi kollégisták az évszázados lemaradást egyéni életútjukban és nagy ambícióval kívánták pótolni. Az egyetemi élet politikai, szakmai közege nem képezte az újonnan érkezettek. A Szegedi Egyetem konzervatív szelleme, nacionalista hagyományai, a város katolikus nézetei, csoportjai új akadályokat jelentettek. Országosan is felháborodást keltett egyik konzervatív szegedi professzor cikke, aki tartott az új népi értelmiség nevelésétől, aki „aggódott” a parasztkollégium új céljaiért, s aki feltehetően nagyon tartott a „janicsárok” képzésétől, szerepétől.

A kollégisták tiltakozása mellett a kommunista újságíró (*Lőkös Zoltán*) válasza harcos és lelkes pártolást garantált. Erdemes megemlíteni, hogy *Tóth Béla* népi kollégista témájú regényének címe és megközelítése pedig az utókor, ha úgy tetszik, a történelem válasza is a kezdeti ellenzésre.

Az egyetem kis létszámú baloldali érzelű oktatói ugyanakkor igen lelkesen és szakmai hozzáértéssel segítették a kollégistákat. Így például *Kalmár László*, a már említett matematikus, *Trencsényi-Waldapfel Imre* klasszika-filológus, *Varga Tamás* oktató rendszeres szakmai órákat is tartottak.

A *szegedi szellemi élet* több személyisége, köztük az MKP vezető alakjai, pedig előadásokat tartottak, vitákat vezettek a kollégiumban. Nevezetesen pl. *Hegedűs Tibor* színházi főrendező, *Vassz Viktor* zeneigazgató, *Bibó István*, *Straub F. Bruno* és *Tóth László* egyetemi tanárok, *Komócsin Zoltán* és *Zöld Sándor* politikai munkatársak voltak a kollégium vendégei.

A Móricz Zsigmond népi kollégium ezekkel a vitákkal, szellemi eszmecserevel a város szellemi életének jelentős szakmai és politikai központja lett. Megfordultak a kollégiumban a város értelmiségi vendégei is. Többek között *Karácsony Sándor*, *Darvas József*, *Illés Béla*, *Veres Péter*, *Kassák Lajos*. A beszélgetések, előadások nyitottak voltak a városi diákok számára is.

A kollégisták azonban nemcsak hálás ismeretszer-

zők voltak, hanem aktív ismeretátadókká is váltak. Tevékenységükkel maguk is gazdagították a város és a környező vidék szellemi, politikai életét. Előadásai (a társadalmi átalakulásról, a parasztkérdésről, a népegészségügyről) és művészeti fellépéseik (népdal-, ballada- és néptáncok) jelentős tudatformálást segítettek főleg ifjúmunkások- és parasztlakók körében. A korszak ismert falujárósaival „a város a faluért” akció keretében, — az MKP kezdeményezésére — a kollégisták eredményesen működtek közre.

A kezdeti kollégiumi eredmények mellett egyetemi, városi kezdeményezésekkel is éltek. A Móricz Zsigmond Kollégium javasolta pl. *József Attila* nevének és emlékének táblával és relíeffel való megjelölését, vagy pl. városi mezőgazdasági középiskola felállítását a szakképzés megoldására.

Sajátos kollégiumi kezdeményezés volt, ugyancsak az országos akciókkal összhangban, *új, más népi kollégiumok életrehozása*, szervezésének segítése. Ezzel érdemelte ki a Móricz Kollégium a „szegedi Gyórfy” nevet.

MICHELLE MAGDOLNA

„Neveletlenek neveltek neveletleneket”

Dr. Krajkó Gyula a NÉKOSZ-ról

— *Professzor úr, Ön 1948-tól volt lakója a felsővárosi népi kollégiumnak. Hogyan került oda, s hogyan alakult sorsa, annak felosztása után?*

— A polgári iskola elvégzése után 1943-tól kereskedőinasként, később segédként dolgoztam. A háború utolsó esztendejében, és az azt követően következő időszakban azonban a kereskedelem Magyarországon gyakorlatilag pangott, inkább a fekete piacra helyeződött a hangsúly, így aztán otthagytam a „szakmát” és szülőfalumban, a tápi közsegházán vállaltam tisztségviselői állást. 1947-ben kezdtem járni a dolgozók tanítóképzőjébe, s 1948-ban kerültem be a Bem táborkról elnevezett népi kollégiumba, a nagy hírű Móricz Zsigmond Kollégium jogutódjába. A NÉKOSZ felosztása — 1949 nyara — után a kollégisták egy része, köztük jómagam is átjöttünk az egyetemre. Diplomát 1953-ban szereztem, azóta is itt dolgozom: 1964 óta mint a Gazdasági Földrajz Tanszék vezetője.

— *Hogyan állták meg helyüket a népi kollégisták az egyetemen?*

— Népi kollégiumba olyan fiatalok kerültek, akiknek a régi társadalmi rendszerben nem állt módjukban tanulni, noha nagyon szerettek volna. A szorgalommal tehát semmi baj nem volt, az előképzettség terén fennálló hátrányokat ennek segítségével hamar ledolgozták a NÉKOSZ-osok. Meg kell mondjam, hogy az első egyetemi évben ez igen nehéz feladatnak bizonyult, hiszen értelmiség nélkül kerültünk az egyetemre, mivel a szakérte-

segít rendszerét csak a következő évben vezették be. Másodévről azonban ez a különbség már nem látszott, megszűnt.

— *Milyen volt a kollégium összetétele és belső hierarchiája?*

— A kollégium lakói mind életkorban, mind érdeklődésben igen heterogén képet mutattak. A többség már idősebb fejjel került ide — jómagam is öt évet „vesztettem” —, tehát némiképpen tapasztaltabbak, mint a többiek. Ezen emberek előtt, akik közül sokan a nehéz fizikai munkát is meg tapasztalták, *igen nagy becsülete volt a tanulásnak*. Túlnyomórészt középiskolások laktak ezt a kollégiumot; de akadt néhány egyetemista is, sőt olyanok is, akik az általános iskola hetedik-nyolcadik osztályát pótolták. A belső életet a nagyfokú demokratizmus jellemezte. Igazgatót, kollégiumi titkárt, kollégiumi tanácsot magunk közül választottunk. *Igen erős közösségi szellem* uralkodott, s a társadalmi tevékenységünk is sokkal erősebb volt, mint a mai diákokhoz hasonlóknak. Egymástól számon kértük a tanulást, a vállalt feladatokat teljesített; gyakran bíráltuk egymást és önmagunkat is. A hatórai kelés, a reggeli torna és a napi rendszeres tanulás, fegyveremre szokatlan bennünk; kevesen lógtak ki a sorból. Nyílt, őszinte, szókimondó vitákat folytattunk, egymást neveltük. Neveletlenek neveltek neveletleneket.

— *Akkoriban a koedukáció egyáltalán nem volt természetes. Származtak-e problémák abból, hogy a fiúk és a lányok egyazon kollégiumban laktak? Nem botránkoztatt meg a szegedi polgárság?*

— Azt is

utólag az akkori kormányzatnak ezirányú lépését?

— A polgárság részéről nem tapasztaltunk ellenérzéseket, a kollégiumon belül pedig „belső udvarlást” nem engedtünk meg, éppen a tanulási fegyverre hivatkozva. A lányok egyébként igen szigorú neveletésben részesültek; hiszen többségük faluról került Szegedre, így annak a szabadosságnak, amely a mai diákokra jellemző, még a nyomát sem fedezhettük fel. Ahogy visszaemlékszem, nem tudok olyan házaspárról, akik itt a kollégiumban ismerkedtek volna meg egymással.

— *Az úgynevezett „nagy-politikában” annyi minden történt az alatt, mint most egy-évtized alatt. Milyen volt a politikai aktivitása a népi kollégistáknak? Voltak-e egymás között politikai vitáik?*

— A politikai és társadalmi elkötelezettségünk sokkal nagyobb volt, mint a maiakénak, azonban némi politikai naivság is jellemzett bennünket. A NÉKOSZ-on belül erősnek mutatkozott a centralizmus. Vita soha nem arról folyt, hogy a felsőbb helyről érkezett rendelet jó-e vagy nem jó, hanem arról, hogy a helyi viszonyok közt hogyan lehet azokat végrehajtani. Tulajdonképpen fenntartás nélkül elhittünk mindent — kellő politikai tapasztalatok híján.

— *A Rajk-pert is?*

— *Lehetett-e előre érezni, hogy a NÉKOSZ elhalásra ítéltetett? Hogy fel fogják oszlatni? Hogyan értékeli*

— Révai Józsefnek a népi kollégiumokról szóló, 1948. szeptemberében elhangzott bírálatát igen komolyan vettük. Alapos elemzésnek vetettük alá, ám vitáink során egy pillanatra sem merült föl bennünk, hogy a szervezetet fel fogják oszlatni. A NÉKOSZ felosztását tanév végén, 1949 nyarán jelentették be, azonban mi még ekkor sem tartottuk ezt végleges, visszafordíthatatlan döntésnek. Kollégiumunk tanácsa úgy határozott, hogy a titkár — ezt a tisztséget akkor én töltöttem be — utazzon Pestre, tájékozódjon ez ügyben a felsőbb szerveknl, s jelezze nekik, hogy a kollégisták nem értenek egyet a felosztással. Természetesen hamar kiderült, hogy ez a döntés valóban végleges. Utólag már világossá vált: az MDP rosszul értékelt a NÉKOSZ szerepét és tevékenységét, s „narodnyikizmusát” igencsak eltűzta. Pedig a NÉKOSZ-os fiatalok lendületét, küldetésstudatát továbbra is meg kellett volna őrizni, hiszen az egész társadalomra nézve jelentős hajtóerőnek bizonyult.

Nem véletlen, hogy az egykori népi kollégisták 70–80%-a vezető értelmiségivé vált. A NÉKOSZ-szellem egyébként a mozgalom felosztásával nem szűnt meg; élt továbbra is azokban az állami, egyetemi kollégiumokban, ahol a népi kollégisták 1949 után kerültek. Ez a légkör egészen az 1952–53-as éveig érezhető volt, amíg az egykori NÉKOSZ-osok tanulmányaikat be nem fejezték.

SANDI ISTVÁN